

УДК 316.752.4

А. Д. ЩЕРБАНЬ

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

У статті розглянуто питання визначення ціннісних орієнтацій як соціологічної проблеми. Розкрито основні наукові позиції вітчизняних і зарубіжних філософів, соціологів, психологів з приводу ціннісних орієнтацій особистості. Зроблено аналіз наведеної в науковій літературі термінології з цієї проблематики. Досліджено типи класифікацій ціннісних орієнтацій, а також сфери життєдіяльності людини, яких вони стосуються. Подано визначення родинних, національних, особистих, моральних, релігійних, економічних, фізичних та інших цінностей. Систему ціннісних орієнтацій розглянуто як багаторівневу структуру, що складається з особистісних цінностей. У дослідженні здійснено опис чинників, які впливають на формування життєвих цінностей. Зауважено на функції ціннісних орієнтацій у житті особистості.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, поведінка, особистість.

Сьогодні наша країна потребує змін, які неможливі без відродження національної самосвідомості народу. У нинішній ситуації, яка склалася в державі, необхідно формувати нову інтелектуальну еліту, тому багато залежатиме від того, які ціннісні орієнтації переважатимуть у середовищі молоді. Актуальною є проблема визначення ціннісних орієнтацій, адже підрастаюче покоління є носієм нових суспільних норм та цінностей. При формуванні поведінки в соціумі, виборі пріоритетів у житті саме особистісними ціннісними уявленнями керуються і школярі, тому освіта має впливати на цей процес. Отже, зважаючи на ці обставини, одним із важливих завдань є вивчення процесу трансформації ціннісних орієнтацій школярів.

Мета статті – висвітлити типи класифікацій ціннісних орієнтацій особистості, а також сфери життєдіяльності людини, яких вони стосуються.

На проблему ціннісних орієнтацій звертали увагу філософи, соціологи та психологи. Про це писали ще М. Вебер, Е. Дюркгейм, Ф. Знанецький, Т. Парсонс, Г. Спенсер, У. Томас. Вивчають цю проблему й сучасні науковці, зокрема О. Балакірєва, О. Здравомислов, І. Мигович, В. Оссовський, О. Ручка, М. Тима та ін.

У соціологічній літературі існують різні визначення ціннісних орієнтацій. Найчастіше їх визначають як світоглядні й ідеологічні підстави оцінних суджень суб'єкта про навколишнє середовище, що формують змістову складову спрямованості особистості. В інших джерелах ціннісні орієнтації – це складові вищих рівнів спрямованості особистості; диспозиції, що регулюють загальну зорієнтованість діяльності людини на значущі соціальні об'єкти і явища, цінності різних соціальних спільнот [3; 4; 7].

Ціннісні орієнтації вищого рівня формують світоглядні судження. Найточніше предметно-визначеною світоглядною ціннісною орієнтацією є ставлення людини до власного життя як елементу її життєвої позиції. Практично всі люди, незалежно від віку, статі, походження, основою ціннісних орієнтацій визнають здоров'я.

Ціннісні орієнтації стосуються:

- основних сфер самореалізації людини (праця, сімейне життя, суспільна активність, освіта, спілкування, відпочинок, розваги);
- матеріальних умов життя людини (стан навколишнього середовища, житлові умови тощо);
- соціально-моральних характеристик особистості (почуття, обов'язки, совість, ввічливість, практичність тощо);
- відносин із різними категоріями оточуючих людей (друзями, товаришами, колегами, земляками та ін.).

Ціннісні орієнтації можуть змінюватися, що відображає трансформацію умов історичних тенденцій. Зміни в ціннісній структурі свідомості передбачають зміни світогляду, значеннєвої картини світу загалом і характеристики окремих його елементів. Ціннісні орієнтації реалізуються в поведінці або під впливом певних умов залишаються не реалізованими [5, 438].

Одним з перших проблематику ціннісних орієнтацій розглядав німецький соціолог, філософ історик Макс Вебер. Аналізуючи життєдіяльність особистості, Вебер посилався на неокантіанську теорію, згідно з якою, будь-яка діяльність людини залежить від її особистісних цінностей, які відображаються в нормах поведінки. Подальший розвиток аксіологічної проблематики в межах соціології зумовлено суперечністю між об'єктивною природою цінностей та їх залежністю від суб'єкта та його ціннісних уявлень [8, с. 85–86].

Особливості відносин особистості з навколишньою дійсністю, її тип поведінки залежать від ціннісних орієнтацій, сформованих у юнацькому віці, ця думка висвітлена в роботах Б. Круглова, В. Ядова та ін. Результатом духовної діяльності суспільства є ціннісні орієнтації які об'єднуються в систему цінностей. Ця система є діючою стороною суспільної свідомості, взятої в єдності всіх її форм [4].

І. Истошин у своїх працях також зазначав: “Ціннісні орієнтації – складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості, що визначає загальний підхід людини до світу, до себе, додає зміст і напрям особистісним позиціям, поведінці, вчинкам. Система ціннісних орієнтацій має багаторівневу структуру. Вершина її – цінності, пов'язані з ідеалізаціями і життєвими цілями особистості.” А З. Файнбург підкреслював надзвичайну складність системи ціннісних орієнтацій особистості, складність її детермінації, багатопланову й багатопланову опосередкованість усіх залежностей у цій сфері. Він ототожнював ціннісні орієнтації з багатовимірним об'єктом, дуже складним за своєю структурою [3, с. 105].

Ціннісні орієнтації також трактують як те, що особистість найбільше цінує в житті, чому вона надає особливого, позитивного життєвого сенсу, такого визначення дотримувався Р. Немов. Е. Волков визначав їх як свідомий регулятор соціальної поведінки особистості. Він говорив, що ціннісні орієнтації відіграють мотиваційну роль і визначають вибір діяльності особистістю [6].

Б. Ананьєв, А. Здравомислов, В. М'ясішев у своїх роботах зазначали, що на процес формування ціннісних орієнтацій впливають певні соціально-психологічні умови, конкретні ситуації, які надалі задають їй "горизонт бачення".

Конкретизуючи позиції окремих дослідників, можна зазначити, що особистість, усвідомлюючи важливі для неї цінності, посідає своє місце у соціумі, розмірковує над сенсом і метою своєї життєдіяльності.

Молодь як соціальна група виконує певну функцію в соціальному розвитку свого покоління. Всі норми й цінності черпаються дитиною з культур досюглого суспільства, суспільство загалом навчає практиці моральних норм дорослих. Засвоєння ціннісних орієнтацій допомагає школяреві досягти певної внутрішньої незалежності від дорослих, ствердити своє "Я".

Ціннісні орієнтації у науковій літературі також розглядаються як вибір певних життєвих стратегій та прагнень вести себе відповідно з ними. Отже, вони спрямовують інтереси людини та її прагнення, формують цільову й мотиваційну програму поведінки, план дій для реалізації обраних цілей, складають ієрархію індивідуального вибору у будь-якій сфері.

У житті особистості ціннісні орієнтації відповідають за такі функції:

- регуляції поведінки та діяльності людини в суспільстві;
- гармонізації та інтеграції духовного світу людини, визначаючи його соціальну значущість;
- визначення цілісності, унікальності й неповторності особистості.

Ознакою зрілості особистості та показником міри її соціалізації є рівень розвиненості ціннісних орієнтацій. Стійкість і усталеність ціннісних орієнтацій забезпечують такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність певним принципам і ідеалам, здатність до вольових зусиль заради цих ідеалів і цінностей, активність життєвої позиції. Нерозвиненість ціннісних орієнтацій – ознака інфантилізму, панування зовнішніх стимул-реакцій у внутрішній структурі особистості, ознака безпосередності дії об'єкта прагнення на потребу [4].

Особисті цінності людини відображаються через життєдіяльність. Що більша цінність, пов'язана із задоволенням якихось суттєвих особистих потреб, то більш вона значуща, а її сенс для людини більш стійкий. Таким чином, ціннісні орієнтації – це ті стани, явища і процеси в навколишньому житті, які стають орієнтирами для людини, спрямовують формування її цілей, а також способи їх досягнення. Наявність життєвих цінностей у свідомості особистості залежить від вікових особливостей, психологічних новоутворень, загального розвитку людини.

Тематика класифікації ціннісних орієнтацій є досить суперечливою серед науковців-соціологів. Існують різні класифікаційні характеристики, які простежуються в науковій літературі. Ціннісні орієнтації відносно суб'єкта поділяються на цінності індивіда, суспільства, народу, нації. Грунтуючись на потреби індивіда, орієнтації розмежовують на моральні, релігійні, економічні, фізичні та ін. [7].

Національні цінності залежать від специфіки національності, життєвого устрою кожного народу, який відображає світогляд кожної людини, ставлення до життя, науки, виховання.

Для дитини, як для ще не сформованої особистості, не менш важливими є родинні цінності, котрі є результатом життєвого досвіду сім'ї, її світогляду і ставлення до навколишнього світу.

Людину характеризують також особисті цінності, які визначають її індивідуальні риси, світоглядні позиції.

Під впливом ціннісних орієнтацій сім'ї на особистісному рівні дитини відбувається відбір духовних цінностей, які потім залишаються, але трансформуються у процесі освіти. Тому одним із завдань загальноосвітнього закладу має бути критеріальна діагностика ціннісних орієнтацій учнів та спрямування цих орієнтацій у соціально бажаному напрямі.

Висновки. Отже, ціннісними орієнтаціями особистості є складна система стратегічних життєвих орієнтирів, цілей визнаних нею. Це моральні, соціальні, політичні, життєві, родинні та інші цінності, які спрямовують особистість у процесі прийняття рішень та регуляції поведінки.

Ціннісні орієнтації виступають елементом структури особистості, від якого залежать поведінка та діяльність. Їх формування відбувається в процесі засвоєння соціального досвіду та проявляється в життєвих переконаннях, ідеалах, цілях. Перші ціннісні уявлення з'являються в сімейному оточенні, адже всі норми поведінки та цінності черпаються з сім'ї, а проблема їх трансформації залежить від зусиль освітніх закладів і спроможності їх трансформувати ціннісні орієнтації школярів.

Список використаної літератури

1. Васютинський В. О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства / В. О. Васютинський // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Київ, 2006. – Т. 8. – Вип. 6. – С. 40–45.

2. Дьяченко М. І. Короткий психологічний словник / М. І. Дьяченко, Л. А. Кандилович. – Минск : Хелтон, 1998. – 399 с.

3. Здравомислов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности / А. Г. Здравомислов. – Москва : Политиздат, 1986. – 223 с.

4. Коган Л. Н. Мета і сенс життя людини / Л. Н. Коган. – Москва : Думка, 1984. – 252 с.

5. Соціологічна енциклопедія / укл. В. Г. Городяненко. – Київ : Академ. видав., 2008. – 456 с.

6. Слостенін В. А. Психологія і педагогіка : навч. посіб. для студ. вузів / В. А. Слостенін, В. П. Каширін. – Москва : Академія, 2001. – 480 с.

7. Хавило А. Место и роль системы ценностных ориентации в структуре личности и ее развитии / А. Хавило // Психология и бизнес. – 2009.
8. Weber M. Economy and Society / M. Weber. – 1978. – Vol. 1. – P. 85–86.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2014.

Щербань А. Д. Ценностные ориентации личности и их классификация

В статье рассматривается вопрос определения ценностных ориентаций как социологической проблемы. Раскрываются основные научные позиции отечественных и зарубежных философов, социологов, психологов по поводу ценностных ориентаций личности. Сделан анализ приведенной в научной литературе терминологии по данной проблематике. Исследованы типы классификаций ценностных ориентаций, а также сферы жизнедеятельности человека, к которым они относятся. Дано определение родственных, национальных, личных, моральных, религиозных, экономических, физических и других ценностей. Систему ценностных ориентаций рассмотрено как многоуровневую структуру, состоящую из личностных ценностей. В исследовании сделано описание факторов, которые влияют на формирование жизненных ценностей. Обращается внимание на функции ценностных ориентаций в жизни личности.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, поведение, личность.

Shcherban A. Value Orientations and Their Classification

This article discusses how to determine the value orientations of sociological problems. The basic scientific positions of domestic and foreign philosophers, sociologists, psychologists about the value orientations of the individual. The analysis given in the literature on this subject terminology. Investigated types of classification values, and the extent of human life to which they relate. Definitions of the family, national, personal, moral, religious, economic, physical and other values. The system value orientations considered as layered structure consisting of personal values. In the description made investigated factors that influence the formation of values. The author also draws attention to the function value orientations in the life of the individual. Thus, values of the individual is a complex system of strategic life guidelines, objectives recognized her. This moral, social, political, life, family and other values that guide the person in decision-making and regulation of behavior.

Values are the element of personality structure that influences behavior and activities. Their formation is a process of learning and social experience manifested in everyday beliefs, ideals and purposes. The first idea of value appears in a family environment since all norms of behavior and values are drawn from the family, and the problem of transformation depends on the efforts of educational institutions and

Key words: values, values, behavior, and personality.